

Sait Çetinoğlu: İzmir 1922: Hıristiyan Hayatı O Gün İzmir İskelesinde Çok Ucuzdu. Sonrasında da!

Posted on 30/10/2014

Majorie Housepian Dobkin'in, Bir Kentin Yıkılması, 1922 İzmir'i adlı incelemesi 1922 yılı İzmir'ine odaklanmasına karşın geniş Osmanlı coğrafyasındaki Hıristiyan unsurlarının dalga dalga saldırılarla sistemli bir şekilde yok edilmesi ve kadim topraklarından kazınma tarihinin bir özetidir. O sadece 1922 İzmir'ini resmetmez o günleri naklettiği gibi, sonrasındaki olayları çeşitli kaynaklardan aktararak okuyucularla paylaşır.

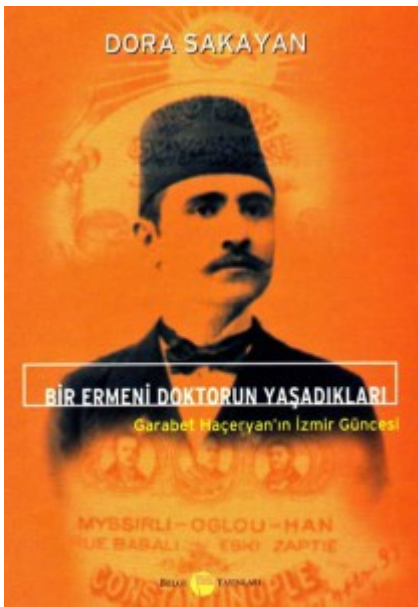
Yaşam şartları tümüyle fetihçilerin zevkine kalmış, ruhsatlı haraç sistemine boyun eğen Hıristiyanlar var oldukça ve dış fetih olanakları varken iyi işleyen Osmanlı sistemi, bu olanak ortadan kalktığında kendi tebaasına yönelmiştir. Dobkin'in sözleriyle *Yönetici sınıf, üretkenliğini artırmak için hiçbir hazırlık yapmamıştı, dolayısıyla çoğu zaman daha yüksek bir yaşam standardına sahip gibi gözükten Hıristiyan komşularına dikti gözünü.* İç fethin hedefi, Elen kökenli Osmanlı vatandaşları ile Ermeniler olur.

Gerçi Yönetici sınıfın dışında kalan Türkler de bu sistemin mağdurlarıydılar, fakat vergilerin aslan payını her zaman İmparatorluğun asıl emek gücünü oluşturan reaya ödemiştir.

Osmanlı sisteminde Hıristiyanlar, ister kendilerine ister mülklerine yönelik olsun, yapılan yanlışlıklar için adalet aramaları boşunadır.

Yunanistan'ın nispeten küçük bir kısmının, Rusya, Britanya ve Fransa'nın büyük yardımıyla, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını elde ettiği ve diğer Rum yurttaşlarını özgürleştirme niyetini ilan ettiği 1830'dan sonra, Patrik idam edilir. Artık Müslüman

yöneticiler İmparatorluktaki diğer Hıristiyanlar'ı muhtemel hain ve Avrupalıları da kalles olarak görmeye başlamışlardır. Bu fobi aynı zamanda Hıristiyan unsurlardan kurtulmanın bir bahanesini sağlar ve özellikle Hamid tarafından derece derece uygulamaya konulur. İttihad ve Terakki / 1. Jön Türk ardından Kemalist/2. Jön Türk yönetimi Hamid'den devralınan politikayı sonuçlandıracaklardır.

Jön Türk yönetiminde Hıristiyanlara yönelik şiddet dalga dalga yükselir: 1909 ila 1911 arasında, Makedonya'nın köy ve kasabalarındaki Hıristiyan liderler esrarengiz bir biçimde kayboldular ya da ölü bulundular. Ne gariptir ki, bu kurbanların hemen hepsi Hamit'i devirme hareketinde rol oynamış insanlardı. Selanik'teki Amerikan Konsolosu George Horton infazlara tanık olmuştu. 'Program, önde gelenlerin yok edilmesinin ardından daha sıradan insanlara doğru genişlemeye başlamıştı,' diye yazıyordu. 'Selanik sokakları, valiyi ziyarete gelip de kocaları, oğulları veya kardeşleri hakkında haber almak isteyen biçare köylü kadınlarıyla doluydu. Aldıkları cevap pek alaycıydı: "Büyük

ihtimalle kaçıp gitmiş, seni terk etmiştir," veya "Amerika'ya gitmiştir belki de." Ancak gerçek daha fazla saklanamadı ve çobanlar dağlarda, ormanlarda hendek ve koyaklarda bulunan cesetlerden haber getirmeye başladılar. ... Bir sonraki aşama güya "silahsızlandırma" idi. Bu, Hıristiyan unsurun silahlarının alınıp Türkler'e silah dağıtılması demektir. Amacın saklanan silahların toplanması olmadığı aramalar sırasında uygulanan işkencelerden belli oldu.'

1909'da Kilikya'da Soykırımın küçük çapta bir provası yapılır. İttihad ve Terakki'nin yerel yöneticileri ve Dedeoğaç'tan gelen Osmanlı birliklerinin koordinasyonu ile Adana'da yirmi beş bin Ermeni'yi katlettiler. Ermeniler Hamit'ten nefret ettikleri ve Jön Türk rejimini fiilen destekledikleri için, Adana katliamı anlaşılabilir geldi onlara. Jön Türklere olan güvenin

sarsılmasına rağmen Ermeniler, gönüllü olarak katıldıkları *Balkan Savaşları* sırasında, başlarındaki Türk komutanların emirleri doğrultusunda son derece sadakatle dövüşerek Osmanlı'ya bağlılıklarını gösterdiler.

Soykırım'ın ikinci provası Ege ve Trakya'da uygulanır. Bu aynı zamanda Ege Bölgesindeki Elen kökenli Osmanlı vatandaşları için sonun başlangıcıdır. İttihat ve Terakki Murahhası Mahmut Celal ve Kuşçubaşı Eşref koordinatörlüğünde valiler kaymakamlar ve askeri yöneticilerce yıldırma göçürtme ve oldürmelerle karışık Elen göçü başlatılır. Bu yöneticiler başta Dr. Reşit olmak üzere bu bölgede edindikleri tecrübelerle 1915 Soykırımında başrolü alacaklardır.

Aydın Mebusu Emmanuil Emmanuilidis 1919'da kaleme aldığı *Osmanlı İmparatorluğunun Son Yılları* adlı anılarında Hıristiyanlara karşı oluşan atmosferi şu sözleriyle nakleder: *1913 senesinin son çeyreğinde,İstanbul'u ziyaret eden birisi,yollarda yeni elbiseli,kadife pantolonlu ve kafalarına siyah kalpak giyen,garip insanlara rastlardı.Ancak sonradan anlaşıldı ki bunlar meşhur fedailerdi.Yani Hıristiyanlara karşı alınan kararları uygulamak için,İstanbul ve diğer illerde Jöntürkler tarafından kurulan orduydu.Bir taraftan uygulama gücü hazırlanırken,diğer taraftan,yapılmakta olan uygun bir propaganda ile,halk yaklaşmakta olan darbeye hazırlanıyordu. Gazetecilik halkın düşüncelerini tahrik ediyordu ve dağıtılan çeşitli günlük gazeteler,Rumlara karşı sönmez Türk nefretini kışkırtmayı hedef alıyordu[1].Bu yayınların neticesi,Rumlar memlekette var oldukça,Türklerin fakir kalacakları,Müslümanların şeref ve hayatlarının emin olmayacağı ve Devletin de çeşitli tehlikelere maruz kalacağıydı.Balkan hükümdarlarının at üstünde kadın ve çocuk cesetleriyle Türk bayrağının üzerine bastıklarını gösteren fotoğraflar yayımlanıyordu.Üzücü haritalar basılarak, elden giden iller siyah renkle gösterilip okulların duvarlarına asılarak,altlarına intikam kelimesi yazılıyordu ve Bulgaristan'a ilhak edilen bölge bile yas rengi siyahla kaplıydı ve bunun da hesabını Hellenizmin ödemesi gerekiyordu.İntikam ve nefret melekleri gibi,yurdun her tarafına konuşmacı ve propagandacılar gönderildi.Bunlardan en fazla laik olanı Ömer Naci İzmir'e gönderildi.Anti Hıristiyan nefreti*

kısa bir zamanda düşünölemeyecek bir seviyeye geldi.

Rumlara karşı ilk darbe, savaştan önce vurulur. 1914 senesinin ilk yarısında,250.000 [Kuşçubaşı'na göre 1milyon] Elen kökenli Osmanlı vatandaşı kovularak varlıklarına el kondu ve bu şekilde Trakya ile İzmir bölgesinin Türkleşmesi için, ilk olumlu adım atıldı. Ama bu yeterli değildi. Bu politikanın olumlu sonuçlanması için en az 10 yıllık bir sürenin daha geçmesi gerekiyordu.

Jön Türklerin yönetime gelmelerinden itibaren her fırsatta Hamid'den devraldıkları Hıristiyan unsurların yok edilme politikalarını dalga dalga uygulamaya koymuşlar ve birinci büyük savaş ile birlikte tebaalarına karşı kötü muamele ve Soykırımın ruhsatını aldıklarını düşünerek geniş coğrafyada eş güdümlü olarak gerçekleştirmişlerdir. 1914'te başlayan savaş Jön Türklere istedikleri vatandaşlarına karşı Cihada ruhsat sağlar. *İstanbul'daki A.B.D. Elçiliğinde görevli olan Lewis Einstein şöyle yorumluyordu: 'Müttefik filosu Çanakkale'den geçmeyi başaramamış, Boğazlar alınamamıştı, dolayısıyla Osmanlı liderler istediklerini yapabilirlerdi. Uğursuz politikalarının trajedisi bu ifadede yatıyordu, çünkü "istedikleri şey" demek Ermeniler'in imhası demektir.'* 1915 Nisanından itibaren Ermeni Soykırım süreci ile birlikte Batıdaki Elenler ve Pontoslular için tehcir adı altında ölüm yolculuğu başlar. Sahildeki ve boğazlardaki Elenler İttifak Kuvvetleri lehine casusluk yaptıkları gerekçesiyle, memleketin selameti için, kıyılarından uzaklaştırılır. *Bu bölge için başlatılan uygulama, her tarafta aynı şekilde, aynı talimatlarla tatbik edildi. İdari makamlardan yurtlarının boşaltılması için o kadar küçük bir süre veriliyordu ki, kimse yanına en ufak bir eşyasını bile almaya fırsat bulamıyordu. Müslüman köylüler ganimet kokusunu alır almaz, hemen o bölgeye sirayet ettiler. Kovulanlar yürüyüşe başlatıldıkları an, yağmalar da başlıyordu. Yani kısaca burada da Ermenilere yapılanlar tekrar edildi* der Emmanuilidis.

Osmanlı Mebusu Emmanuilidis, Ermeni Soykırımını şu sözlerle ifade eder. *Ermeni felaketi bütün Türkiye'yi kapsadı. Her şehir, köy, köşe, Ermeni mukimlerinden yoksun kaldı. Yalnız İstanbul, İzmir ve Halep muaf bırakıldı. Bu oradaki Ermenilerin zarar görmedikleri anlamına*

gelmedi, çünkü İstanbul'da sürgün konvoyuna dâhil edilmeleri için, yüzlerce Ermeni tutuklanmıştı. İzmir'de Ermeniler azdı. Oradaki asıl tehlike kalabalık Rumlardan gelmekteydi ve elbette sıra Rumlara da geleceği zaman, oradaki Ermenilerin de icabına bakılacaktı.

Konsolos Horton 1922 İzmir'inde olanları şu sözleriyle özetler. 'Ermeniler'i yok etmek ve boş zamanlarda da Rumlar'la ilgilenmek üzere belli bir plan var gibiydi,' Horton'un gözlemi Emmanuilis'in sözleri ile örtüşmektedir.

1918'de Mütareke ilan edilmesine rağmen Hıristiyan unsurların emniyeti sağlanmamıştır. Robert Kolejin müdürü Caleb Gates, barış şartlarının açıklanmasındaki gecikmenin ve şimdi olduğu gibi, Müslümanlar'ın baskın oldukları bir bölgenin başına Ermeniler getirilirse, 'yaptıklarından hiç de pişmanlık duymayan ve Ermeniler'le ilgili düşünceleri hiç de değişmemiş' baştan aşağı silahlı Türk ahalinin öfkesinin felaket getireceğinden korkuyordu. Bütün o yaptıklarından sonra, Türkler'in, Ermeniler'den ödleri kopuyordu 've can korkusu olan bir canı her zaman en tehlikelidir'. Gates, tüm bölgeyi korumaya yetecek kadar askerin olduğuna dair hiç umudu yoktu ve İtilâf ya da Amerikan askerleri kurtarmaya gelmeden önce Ermeniler'in boğazlanacağından korkuyordu.

Jön Türkler için Savaş bitmemiştir. Bir anlamda iç savaş olarak 1922'ye kadar devam ederek. 1922 Eylül'ünde Kemalistlerin zaferiyle sonuçlanır. Kemalistler İzmir'e Sakallı Nurettin Paşa komutasında girdiklerinde gavur İzmir'i feth ederler.

Yağma, talan, öldürmeler ve yangın tam da fethin kendisidir.

Fetih ordusunun yanındaki Türk askerleri çakşırılı pantolon giymiş, çapraz fişeklik takmışlardı ve bir dizi kama taşıyorlardı. Bu birliklere bazen çete deniyordu, hoş olaylara vakıf yabancılar muvazzaf askerlerle çete birlikleri arasında pek ayırım yapmazlardı. Türk liderler, eski asilerden oluşan grupların 1920'de M. Kemal'in ordusuyla bütünleşip o

tarihten bu yana disiplin altına alındıklarını kabul ediyorlardı. Bir Birleşik Devletler askerî istihbarat raporuna göre, 1922 yılında, söz edilen disiplin, 'mükemmel ve üst rütbelilerin saldıkları korkuyla, vahşetle ve ibretle sağlanıyor' idi. Aynı raporda, moralin de 'yağma arzusuyla' diri tutulduğu yazılıydı.

İlk yağmalanacak yerler Ermeni ve Rum dükkânlarıydı. Şimdilik ara sokaklarda olmak üzere, küçük sivil gruplar işe girişmişlerdi bile; daha sonra, İtalyan ve Türk devriyelerin müdahale etmediklerini anlayan askerler de gaza gelmişlerdi; kısa süre sonra subayları da katılacaktı onlara. Rue Franque'daki gösterişli dükkanlara girdiler ve kollarının altında dantel ve satenler, ceplerinde saat ve mücevherlerle yürüyüp gittiler. 'Hiçbir müdahaleyle karşılaşmadan veya korku duymadan hareket ediyorlar,' diye yazıyor Fransız bir subay. 'Hiç acele etmiyorlar, en değerli şeyleri alıp kalanı atıyorlar. Neden çekinsinler ki? Polis görevi gören devriyeler onlara yardım ediyor.'

Yağmalar bir süre sonra yerini silahlı soygunlara bıraktı. O gece Kızılhaçlı Binbaşı Davis Brsitol'a telgraf çeker: 'Mülteciler ülkeyi terk etmeli ya da alınmalılar. Can güvenlikleri yok. Bunun, Milliyetçi Hükümetin ırk sorununun çözümü olarak aldığı son karar olduğuna inanın.'

Akşama doğru, Türkler'in sistematik bir biçimde Ermeniler'in peşine düştükleri iyice belli olmuştu. Konsolos Yardımcıları Park ve Barnes, Litchfield'e doğru yola düzülürken, uçlarından kan damlayan sopalarıyla beş ayrı grubun rıhtımdaki mülteciler arasında dolaştığına ve kurbanlarını aradıklarına tanık olmuşlardı. Bu gruplardan birinin bir adamın tepesine çöküp öldüresiye dövdüklerini görmüşlerdi. 'İnanılmayacak kadar vahşice bir şey,' diyordu Barnes.[i] 'Son darbe indiğinde saldırganlardan üç metre kadar ötedeydik. İskelele yığılıp da denize atıldığında vücudunda kırılmadık bir kemik kalmadığına emindim.' Amerikalılar'ın yüzlerindeki dehşet ifadesini fark eden Türkler'den biri, kurbanın Ermeni olduğunu açıklamaya çalışmıştı kibarca ve omuzlarını silkerek 'Başka ne yapmalıydık ki?' demişti.

Ermeni mahallesi mezarlığı andırıyor,' diye kaydetmiş 13 Eylül'de, bir Fransız subay

Bazı genç kadınlar, kızlar, özellikle de güzel olanları, alıp götürüldüler ve başında nöbetçilerin beklediği bir eve tıkıldılar. Devriyeler heveslerini onlardan çıkartıyorlar.

Gazeteci Clayton, portatif daktilosunda yeni bir destan döktürüyordu: *'Bakımsız Türk mahallesi hariç, İzmir diye bir şey kalmadı. Azınlıklar sorunu artık sonsuza kadar halloldu.*

Konsolos George Horton, dehşet, vahşet ve mezalim açısından İzmir'in bitişiyle kıyaslanabilecek tek şeyin Romalar'ın Kartaca'yı imhası olduğunu düşünüyordu: *'Üstelik Kartaca'da, hükümetlerinin sorumlu olduğu duruma seyirci kalan bir Hıristiyan filosu da yoktu.'* Türkler yağmalamış, boğazlamışlardı ve şimdi de kenti yakıyorlardı *'çünkü kendilerine müdahale edilmeyeceği kanaatini edinmişlerdi, sistematik bir biçimde.'* Ed Fisher'a göre olup bitenler Bulwer Lytton'ın Pompei'nin Son Günleri'yle kıyaslanabilirdi ancak.

'İzmir'den yanımda götürdüğüm en önemli izlenim, insan ırkına ait olduğum için duyduğum utançtır.' diyen Konsolos Horton'un işaret ettiği 'Ermeniler'i yok etmek ve boş zamanlarda da Rumlar'la ilgilenmek üzere belli bir plan dahilinde hareket edilir.

Körfезде denizin boğulan Ermeni ve Rum cesetleriyle dolu olduğunu ifade eder Gazeteci Ahmet Emin Yalman. İzmirli bundan dolayı uzun zaman balık eti yemediğini de ekler. Müttefik güçler için M. Kemal'in Rum ve Ermeniler için canını sıkmanın zamanı hiç değildi.

George Horton İzmir'de 100,000'den fazla kayıp olduğunu hesaplamıştır. Onun hesabı çok daha sağduyuludur, çünkü yangından hemen önceki günlerde İzmir'de kabaca 400,000 Osmanlı Hıristiyan'ı (doğma-büyüme İzmirli artı mülteci) varken, 1 Ekim itibariyle en az 190,000'inden haber yoktu. Amiral Bristol'un kayıp rakamları özellikle düşüktür. 2000 rakamını telaffuz eder. Birleşik Devletler temsilcisi Kemalistlerden imtiyaz peşindedir.

İngilizler yüklü sigorta bedellerini ödememenin[2] hesabını yapmakta iken *Fransızlar cömert bir teklifte bulunup, eğer 'sağlıklı ve ahlakî bir açıdan' seçme şansları olursa, hasat mevsiminde çiftlik işçisi olarak istihdam edilmek üzere yüz ya da iki yüz mültecinin 'deneme mahiyetinde sevk'ini kabul ediyorlardı.*

Bir yabancı geminin güvertesine atamayan on binler, kendilerini yeniden göç yollarında bulurlar. Bu tutsaklardan Bızdıkyan anlatımıyla, yerleşim bölgelerinden geçen sürgünleri sivil kalabalık tutsakları sopa, bıçak, kazma ve silahlarla karşıyormuş. Bazen erkeklerin üstüne rastgele saldırıyorlarmış; bazen de daha seçici oluyolarmış. Her biri adeta öldürmeye yeminliymiş gibi hareket ettiklerinden, fazlasıyla Rum ya da Ermeni ölmüş. 'Türkler'in Ermeniler'e karşı çok daha hınçlı olduklarını vurgulamak lazım,' diyordu Bızdıkyan, kendisiyle yapılan röportajda. 'Bu bir muamma. Niye öyle olduğunu bilemiyoruz, ama öyleydi.' Bir başka tanık, 'Bir adamın üstüne, "İşte bu, Ermeni!" diye bağırarak atarlardı,' diyordu Aşıyan. 'Bazen, aslında çok sağlam bir usul olmasa bile, bir adamı Türkçe konuşturur ve aksanından anlamaya çalışırlardı. Bazen esmer bir Rum, sırf Ermeni sanıldığı için öldürülürdü.'

Bu anlatımlar Ayvalık doğumlu çağdaş Elen edebiyatının güçlü kalemi İlias Venezis'in anlatımlarıyla da uyumludur. 31328 numaralı esir Venezis'in esaret günlerini anlattığı özyaşam öyküsü Esaretin Günlüğü Numara 31328 'de esir grup içindeki Ermenilerin kimliklerini gizlediklerini, çünkü Ermenilerin özellikle aranıp katledildiğinin örneklerini nakleder.

İyi insanlar da yok değildir: 'Derken bir gün patronum bana dönüp dedi ki, "Stepan, senin için bir şeyler yapacağım; benim mahvım da olabilir, ama yapmazsam da vicdanım rahat etmeyecek. Sana bir Rum adı takacağım, sana bazı belgeler hazırlayacağım ve bu cehennemden kurtulup ailene kavuşabileşin diye, seni bir sonraki mahkûm grubuyla Atina'ya göndereceğim. Allah yardımcım olsun!'

Kartaca'nın yok edilmesi ve büyük Roma ve Londra yangınları Batı vicdanında bugün bile yankı bulmaktadır, fakat sadece elli yıl önce büyük bir kentin imha edildiği neredeyse unutulmuştur.

[1] Bu gazetelerden birinde iki kız kardeşin güya başlarına gelen bir olay anlatılıyordu. Bir gün iki kız kardeş bir Yunan mağazasından alışveriş yapırlarken, Selanik göçmeni olan bunlardan biri, mağaza sahibinin suratında, bir akrabasının ırzına geçerek, onu öldürmeden önce göğüslerini kesen bir Yunan askerini tanıdı. Böyle ve daha korkunç hikâyeler halka anlatılıyordu.

[2] Savaş'ın bitiminden sonra İzmir yangını ile ilgili 150 civarında dava açıldığı Amerikan kaynaklarından bildirilir. Konsolos Yardımcısı Frederick O. Bird'ün 24 Haziran 1924 tarihli raporunda : "...İngiliz şirketinin poliçe sahiplerinden, mülkleri terkedilmiş mallar kanuna maruz kalan, ikematgah olarak sigorta edilmişken sonra dış (yabancı) devletler dairesi ve ikematgah olarak kullanılan ve izmir yangınından sonra bir kaç ayda mülkleri yokedilmesine rağmen poliçe karşılığının ödenmesinin reddedildiği Ermeni kökenli Türk yurttaşı biri için, garanti edilmiş ödemeyi yapmayı reddeden şirket, mallar yok edildiği zaman mülkiyet hakkının o kişide olmadığını varsaymıştır." Denilmektedir. Böylece yangın kurbanlarının tazminatları ödenmez ve sigorta şirketleri ülkeyi terk ederler.

21 Temmuz 1924 Cumhuriyet Gazetesindeki yargı ilginçtir. Hükümet kendini varis tayin eylemiştir:

"Yangının savaş zamanı olması ve İzmir'in de savaş alanında olması fikrini savunan sigorta şirketleri tazminat taleplerini reddetmektedirler. Bu çekişmenin üstüne, Hükümet, şirketleri ya tazminat taleplerini ödemeye ya da Türkiye'deki faaliyetlerini sona erdirmeye çağırıldı. Şirketler yüksek meblağdaki tazminat değerlerini ödemek yerine İzmir'deki ofislerini kapatmayı ve oradan çekilmeyi tercih ettiler.

Hükümet, Rum veya Ermeni mültecilerine ait olan ve dörtte üçü yok olan binalardan dolayı en büyük tazminat talebine sahiptir. Tüm terkedilmiş mallar hükümete geri döndüğüne göre, yangın zararlarının büyük payı hükümete düşüyor ve Terk edilmiş Mallar Komisyonu adına Hükümetin tazminat talebi 12 milyon dolardır."

[i] Barnes'in Dışişlerine raporu, 18 Eylül 1922. NA,